

KS. WALDEMAR PAŁĘCKI MSF
Lublin, KUL

EUCHARYSTIA W ŚWIETLE TEOLOGII MISTERIÓW I POSYNODALNEJ ADHORTACJI SACRAMENTUM CARITATIS PAPIEŻA BENEDYKTA XVI

Eucharystia stanowi centrum i szczyt posłannictwa Kościoła. Istotę Mszy świętej wyraził na nowo Sobór Watykański II w Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, podkreślając, że:

dziela odkupienia (...) dokonał Chrystus Pan szczególnie przez paschalne misterium swojej błogosławionej męki, zmartwychwstania i chwalebne wniebowstąpienia (...) a Kościół sprawując Eucharystię odprawia paschalne misterium¹.

Historia Kościoła ukazała, że sprawowanie Mszy świętej poprzez różnorodność celebracji wskazuje na bogactwo, a jednocześnie wyraża ponadczasowość rzeczywistości eucharystycznej w Kościele.

Czasy współczesne charakteryzuje z jednej strony niekiedy niedoceniające życia sakramentalnego, a z drugiej dążenie do pogłębienia spojrzenia na Eucharystię. Papież publikując adhortację *Sacramentum Caritatis*, stwierdza, że dokument ten ma na celu

zebranie bogactwa różnorodnych myśli (...) z zamiarem wyjaśnienia niektórych zasadniczych linii zaangażowania, mających obudzić w Kościele nowy impuls oraz eucharystyczną żarliwość².

Ugruntowanie wiedzy teologicznej na temat Mszy świętej służy realizacji tego postulatu, dlatego Benedykt XVI pisze:

Będąc świadomy ogromnego dziedzictwa doktrynalnego i dyscyplinarnego, jakie w ciągu wieków narastało wokół Najświętszego Sakramentu, uwzględniając też głos Ojców synodalnych, pragnę w obecnym dokumencie polecić nade wszystko, by lud chrześcijański pogłębił więź istniejącą pomiędzy „tajemnicą eucharystyczną, akcją liturgiczną oraz nową służbą duchową” wynikającą z Eucharystii jako „sakramentu miłości”³

Dotej tajemnicy eucharystycznej i dziedzictwa doktrynalnego, o którym wspomina papież, zalicza się całą spuściznę ojców Kościoła, teologów i systemów teologicznych, na których opierały się synody i sobory, ale ważnym krokiem w nowym spojrzeniu na Eucharystię była myśl ruchu liturgicznego, który przyczynił się do przygotowania reformy Soboru Watykańskiego II. Dzieło odnowy liturgicznej,

¹ KL 5–6.

² BENEDYKT XVI, *Sacramentum Caritatis*, Città del Vaticano 2007; tl. pol. Kraków 2007, nr 5 (dalej: SCar).

³ Tamże.

zainicjowane przez opata benedyktyńskiego Prospera Guérangera († 1875)⁴, znalazło podatny grunt w Europie, szczególnie w Niemczech, i stało się sprzyjającym środowiskiem dla rozwoju myśli teologicznej dotyczącej misterium Eucharystii. Na gruncie odnowy liturgicznej szczególnie miejsce zajmuje postać Odo Casela († 1948)⁵ — mnicha benedyktyńskiego z opactwa Maria Laach. Uważany jest on za twórcę teologii misteriów, nazywanej również misteriologią, a jego myśl teologiczna przewija się zarówno w encyklice Piusa XII *Mediator Dei*, w pierwszej części Konstytucji liturgicznej, jak też innych dokumentach i księgach liturgicznych⁶.

Do podjęcia tematu artykułu i porównania tych dwóch spojrzeń na Eucharystię jest stwierdzenie, które obecny papież wyraził w 1966 r., nazywając ideę caseliańską — dotyczącą sakramentów — jako najbardziej owocną w myśli teologicznej od czasów ojców Kościoła⁷

1. „Oto wielka tajemnica wiary!” Tajemnica czy misterium?

Papież Benedykt XVI pierwszą część swojej encykliki zatytułował: *Eucharystia, tajemnica wiary*. Rozpoczynając od aklamacji po przeistoczeniu: *mysterium fidei*, papież pisze:

⁴ Por. S. KOPEREK, *Guéranger Prosper*, EK 6, k. 378–379.

⁵ Odo Johannes Casel urodził się 27 września 1886 r. w Koblenz-Lützel, jako syn Hermana Casela i Katarzyny z d. Runkel. Po ukończeniu gimnazjum w Andernach i zaliczeniu jednego semestru na uniwersytecie w Bonn na filologii klasycznej, w 1905 r. wstąpił do opactwa benedyktyńskiego w Maria Laach. W 1907 r. złożył swoje pierwsze śluby zakonne i rozpoczął studia filozoficzne w tamtejszym klasztorze. Od 1908 r. kontynuował studia teologiczne w kolegium rzymskim *San Anselmo*. We wrześniu 1911 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Wkrótce przyczynił się do rozwoju myśli teologicznej tego opactwa poprzez działalność literacką. Od października 1922 r. aż do swojej śmierci był ojcem duchownym w klasztorze sióstr benedyktynek w Herstelle. Zmarł 28 marca 1948 r. w czasie sprawowania liturgii Wigilii Paschalnej, kiedy zasnął przy ołtarzu podczas śpiewu *Exsultet*; zob. A. SCHILSON, *Odo Casel. Mystereitheologie. Ansatz und Gestalt*, Regensburg 1986, s. 13–16; O.D. SANTAGADA, *Dom Odo Casel. Contributo monografico per una bibliografia generale*, ALW 10 (1967), s. 7–9; A.M. TRIACCA, *Dom Burkhard Neunheuser*, RBL 31 (1978), s. 320–321; W. PAŁĘCKI, *Odo Casel. Nauka o misteriach chrześcijańskich*, w: J. MAJEWSKI J. MAKOWSKI (red.), *Leksykon wielkich teologów XX/XXI w.*, t. III, Warszawa 2006, s. 48–50.

⁶ Por. V. WARNACH, *Einführung in die Theologie Odo Casels*, w: O. CASEL, *Das christliche Opfermysterium*, Graz 1968, s. XVIII; R. KACZYNSKI, *Was heißt „Geheimnisse feiern“*, MThZ 38 (1987), s. 242–246; B. NEUNHEUSER, *Casel, Odo (1886–1948)*, TRE 7, s. 645–646; M.J. KRAHE, *„Auf daß alle eins seien“ Ausgewählte Texte aus Schriften von Odo Casel. Die Mysterienlehre und der Dialog mit der Ostkirche*, Würzburg 1988, s. 20; L. BOUYER, *Erneuerte Liturgie. Geistlicher Kommentar zur Liturgiekonstitution*, Salzburg 1965, s. 11; H.J. SPITAL, *P. Odo Casel OSB*, AMKG 38 (1986), s. 331; A.A. HÄUBLING, *Odo Casel — noch von Aktualität?*, ALW 28 (1986), s. 360.

⁷ Por. J. RATZINGER, *Die sakramentale Begründung der christlichen Existenz*, Freising 1966, s. 3: *Man kann wohl ohne Übertreibung sagen, daß seit dem Ende der Väterzeit die Theologie der Sakramente keine solche Blüte erlebt hat, wie sie ihr in diesem Jahrhundert im Zusammenhang mit den Ideen Casels geschenkt wurde, die ihrerseits nur auf dem Hintergrund der liturgischen Bewegung (...) zu begreifen sind*; zob. też: A. GOZIER, *Odo Casel — Kündler des Christusmysteriums*, Regensburg 1986, s. 97.

Tym wyrażeniem, ogłoszonym natychmiast po słowach konsekracji, kapłan głosi sprawowane misterium i odsłania swój zachwyt nad substancjalną przemianą chleba i wina w Ciało i Krew Pana Jezusa, rzeczywistością, która przekracza wszelkie ludzkie zrozumienie. W istocie Eucharystia jest w całym tego słowa znaczeniu „tajemnicą wiary”⁸.

Czy Eucharystia jest tajemnicą, czy misterium? Czy istnieje jakaś rzeczowa różnica zachodząca pomiędzy tymi pojęciami? Pozornie łatwe pytania, które przysparzają nieco problemów w podaniu właściwej odpowiedzi. W I poł. XX w. zwrócono uwagę na te kwestie, podkreślając bezsprzecznie tajemniczy, a właściwie misteryjny charakter liturgii. W Kościele pierwszych wieków pojęcie to nie było utożsamiane tylko z jakąś tajemnicą obejmującą doktrynę, którą można poznać na drodze rozważań intelektualnych (i przestaje być wtedy tajemnicą), ale jest tajemnicą kryjącą w sobie pewną rzeczywistość, którą można jedynie zgłębiać, poznawać, doświadczać i przeżywać w kontekście wiary. W epoce ojców Kościoła pojęciem *misterium* określano sakramenty, jak też inne celebracje liturgiczne, jak np. pogrzeb chrześcijański lub profesję zakonną. Dopiero później na Zachodzie ten termin został zarezerwowany wyłącznie dla Eucharystii. Odo Casel dla zrozumienia rzeczywistości Mszy świętej wprowadził pojęcia: *misterium* i *Mysteriengegenwart*, które można przetłumaczyć jako „obecność misteriów” Teolog benedyktyński w zdefiniowaniu *misterium* oparł się na źródłach biblijnych, patrystycznych, czyniąc analogię do kultów pogańskich. Jak bowiem zauważył, słowo *misterium* zostało przyjęte u progu chrześcijaństwa z całym bogactwem znaczeniowym i służyło, aby uczynić zrozumiałymi dla ludzi prawdy Objawienia i chrześcijańskiego kultu⁹.

Definicja misterium, którą przedłożył Odo Casel, brzmi następująco:

Misterium jest świętą czynnością kultyczną, w której fakt zbawienia staje się obecnością w rycie; wspólnota kultu, dokonując tego rytu, bierze udział w zbawczym czynie i przez to uzyskuje zbawienie¹⁰.

W innym natomiast miejscu podkreśla:

Misterium jest boskim czynem zbawienia, który jest rytualnie obchodzony w kulcie, we wspólnej uroczystości świętej społeczności¹¹.

Definicja ta stała się przedmiotem pracy tego teologa, a jednocześnie zaowocowała pogłębionym spojrzeniem na Eucharystię jako pamiątkę¹².

⁸ SCar 6.

⁹ Por. O. CASEL, *Zum Worte sacramentum*, JLW 8 (1929), s. 232.

¹⁰ *Das Mysterium ist eine heilige kultische Handlung, in der eine Heilstatsache unter dem Ritus Gegenwart wird; indem die Kultgemeinde diesen Ritus vollzieht, nimmt sie an der Heilstat teil und erwirbt sich dadurch das Heil*; O. CASEL, *Das christliche Kultmysterium*, Regensburg 1932, s. 101; por. TENŻE, *Chrześcijańskie misterium kultu*, t. I. M. Wolicki, Kraków 2000, s. 149; TENŻE, *Mysterienfrömmigkeit*, „Bonner Zeitschrift für Theologie und Seelsorge” 4 (1927), s. 104; WIERUSZ-KOWALSKI, *Liturgika*, Warszawa 1956, s. 277; TENŻE, *Chrzest a misterium. Tekst Rzym. 6, 1-6 w świetle dzisiejszych teorii liturgicznych*, AK 48 (1948), s. 109; TENŻE, *Liturgia podczas wojny i po wojnie*, RBL 1 (1948), s. 32.

¹¹ *Mysterium ist göttliche Heilstat, die im Kulte, der gemeinsamen Feier der heiligen Gemeinde, rituell begangen wird*; O. CASEL, *Das sakramentale Leben der Kirche*, „Akademische Bonifatius-Korrespondenz” 47 (1932), s. 10.

¹² Por. B. NEUNHEUSER, *Mysterientheologie*, SM 3, k. 646; WARNACH, *art. cyt.*, s. XLI.

Omawiając zagadnienia związane z Eucharystią, Odo Casel wielokrotnie podkreślał, że misterium chrześcijańskiego nie można ujmować w kategoriach racjonalnej tajemnicy. Tajemnica suponuje bowiem, że jest to prawda, o której jeszcze nikt nie wie, ale gdy zostaje powierzona, przestaje być tajemnicą¹³. Misterium natomiast nie jest poznawalne jedynie przez zmysły, ale na płaszczyźnie doświadczenia wiary. Przyjmuje ono jednocześnie swoją konkretną, widzialną, dotykającą i słyszalną realność w działaniu misteryjnym liturgii¹⁴. Dlatego też termin „misterium” u Odo Casela zakłada u podstaw zasadnicze przeciwstawienie dwóch pojęć: „rzeczywistości” i „wiedzy”¹⁵. Łacińskie słowo *mysterium*, chociaż najczęściej tłumaczone jest w polskich tekstach liturgicznych jako „tajemnica”, powinno być rozumiane w znaczeniu starochrześcijańskim.

Ojciec święty w adhortacji zachęca, aby dostrzegać misterium całej Eucharystii. Cała Msza święta jest misterium. Zarówno Postacie eucharystyczne, celebrująca wspólnota pod przewodnictwem kapłana, jak i proklamowane słowo Boże są misterium obecności Boga, który staje się darem dla człowieka. Uwzględniając tę myśl misteriologii, jak też adhortacji papieża, należy podkreślić szacunek, jaki powinno okazywać się nie tylko Postaciom eucharystycznym, ale całej strukturze Mszy świętej: obrzędowi, tradycji, tekstom, formułom, czy przedmiotom liturgicznym. Taka świadomość Eucharystii stawia człowieka w postawie pokory wobec *mysterium fidei*.

2. Eucharystia a Pascha — Wieczernik czy Golgota?

Misja, dla której Jezus przybył do nas, osiągnie swoje spełnienie w tajemnicy paschalnej. (...) W tajemnicy paschalnej dokonano się rzeczywiście nasze uwolnienie od zła i śmierci. (...) Jezus jest „prawdziwym” barankiem paschalnym, który spontanicznie ofiarował samego siebie w ofierze za nas, zawiązując w ten sposób nowe i wieczne przymierze¹⁶.

Zapisując te słowa Benedykt XVI powraca do korzeni Eucharystii, która jest uobecnieniem Misterium Paschalnego.

W teologii posoborowej, zdaniem znawców poglądów Odo Casela, zostało przyjęte jego fundamentalne założenie dotyczące Misterium Paschalnego, uznające, że zbawcze dzieło Pana staje się obecne w misterium kultu, a wierzący mają w nim udział, zostają w nie włączeni i w ten sposób upodobniają się do Chrystusa uwielbionego¹⁷

¹³ Por. O. CASEL, *Glaube, Gnosis, Mysterium*, Münster 1941, s. 121–122.

¹⁴ Por. TENŻE, *Die Messe als heilige Mysterienhandlung*, w: *Mysterium. Gesammelten Arbeiten Laacher Mönche*, Münster 1926, s. 32–33.

¹⁵ Por. A. SCHILSON, *Theologie als Sakramententheologie. Die Mysterientheologie Odo Casels*, Mainz 1982, s. 118.

¹⁶ SCar 9.

¹⁷ Por. B. NEUNHEUSER, *Mysterium Paschale. Das österliche Mysterium in der Konzilskonstitution „Über die heilige Liturgie”*, LuM 36 (1965), s. 30.

Każda Eucharystia zawiera w sobie pełnię misterium Odkupienia — urzeczywistnienie Paschy. Będąc wzorem i powtórzeniem celebracji Wieczernika, w Eucharystii jest dostępna cała Chrystusowa ekonomia zbawienia, czyn ofiarny, który dokonał się w historycznej przeszłości i przyniósł zbawienie. Obecność tego dzieła nie przybiera formy historycznej postaci, ale jako praobraz i przyczyn zbawczy jest obecny w symbolu i sakramencie¹⁸. W formie sakramentalnej Eucharystia zawiera w sobie terażniejszość Męki i Śmierci Chrystusa, dlatego uobecnia jedyną ofiarę spełnioną na Golgocie, będąc tym samym pamiątką tego wydarzenia¹⁹. Toczący się spór w teologii dotyczący zagadnienia, czy Msza święta jest ofiarą czy ucztą, misteriologia rozstrzyga na korzyść całościowego ujmowania Eucharystii. Pojęcie, którym się posługuje, to „sakrament Ofiary Krzyża”, dlatego nie można mówić o ponowieniu ofiary ani o materialnym i naturalistycznym uobecnienu. Poprzez to stwierdzenie zaznaczona została zarówno jedyność, jak i niepowtarzalność wydarzenia na Kalwarii, jak też zaakcentowanie ofiarniczego charakteru Mszy świętej²⁰. Tożsamość Ofiary Krzyża i Ofiary eucharystycznej wyrażona jest stwierdzeniem, że nie można rozróżnić między realną obecnością a misteryjną terażniejszością aktu ofiarnego. Gdyby tak nie było, wtedy przyczyn Odkupienia zostałby postawiony obok nowego sakramentalnego czynu zbawienia²¹.

Zdaniem teologii misteryjnej śmierć Jezusa nie może być oddzielona od całego planu zbawienia, co wyrażają słowa: „(...) od początku we Mszy świętej dzieje się wciąż całość. Misterium jest zawsze całe”²², oraz: „(...) każdego dnia świętujemy we Mszy świętej całe misterium Odkupienia”²³. Cała Męka Chrystusa jest we Mszy świętej tak samo *realiter praesens*, jak substancje Ciała i Krwi²⁴.

Myśl papieża Benedykta XVI wskazująca na Chrystusa jako „baranka paschalnego” odnosi Eucharystię do kluczowych wydarzeń zbawczych, kiedy miało miejsce zawarcie Nowego Przymierza. Pascha rozumiana jako „przejście” (*transitus*) wskazuje na integralność życia i śmierci, Ofiary Krzyża i Zmartwychwstania. Obecnie zarówno w liturgii, jak też w katechezie kładzie się nacisk na całościowe spoglądanie na Triduum Paschalne. Akcentowanie przez wieki jedynie Niedzieli Zmartwychwstania w celebracji liturgicznej przyczyniło się w praktyce do oddzie-

¹⁸ Por. CASEL, *Glaube*, s. 99, 110, 153.

¹⁹ Por. TENŻE, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 104.

²⁰ Por. TENŻE, *Die Meßopferlehre der Tradition*, ThG 23 (1931), s. 351; TENŻE, *Glaube*, s. 113; WARNACH, *art. cyt.*, s. XLIV–XLVI; A. BOGDANOWICZ, *Nowsze teorie o istocie ofiary we Mszy św.*, MCh 2 (1930/31), s. 126; E. FLORKOWSKI, *Nowy pogląd na istotę Mszy św.*, AK 20 (1934), s. 231–235; TENŻE, *Istota Mszy świętej według encykliki liturgicznej Piusa XII: „Mediator Dei”*, RBL 1 (1948), s. 73; M. MORAWSKI, *Nowsze teorie o istocie ofiary Mszy św.*, MCh 2 (1930/31), s. 22.

²¹ Por. CASEL, *Glaube*, s. 106–107; TENŻE, *Die Meßopferlehre*, s. 356–357; TENŻE, *Aus der Fülle des Mysteriorum Christi*, w: TENŻE, *Das christliche Kultmysterium. Vierte durchgesehene und erweiterte Auflage*, Regensburg 1960, s. 182–183.

²² CASEL, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 174.

²³ *Tamże*, s. 178; W. ŚWIERZAWSKI, *Odo Casel — życie i dzieło*, RBL 41 (1988), s. 100.

²⁴ Por. G. HEINTZE, *Die Gegenwart Christi im Gottesdienst. Systematisch-theologische Betrachtungen zur Mysteriortheologie Odo Casels*, MPT 43 (1954), s. 269.

lenia podczas świętowania poszczególnych etapów zbawienia, co przyjęło formę historyzacji. Na dowartościowanie wzajemnych relacji pomiędzy Misterium Paschalnym a Eucharystią w teologii przedsoborowej zwrócił uwagę Odo Casel, dlatego został nazwany mistagogiem Misterium Paschalnego dla Kościoła zachodniego, gdyż na nowo wydobył z Tradycji to wyrażenie i ukazał jego bogatą treść²⁵. Określił on Misterium Paschalne jako sakrament „przejścia” z tego świata do życia w Bogu i jako misterium kultu dzieła zbawczego Chrystusa w Kościele²⁶. W Eucharystii wydarzenie paschalne staje się dostępne *in mysterio hic et nunc*²⁷. Dlatego w kontekście tej myśli teologicznej brzmią słowa papieża: „Ustanawiając sakrament Eucharystii, Jezus antycypuje i włącza w nią ofiarę krzyża i zwycięstwo zmartwychwstania”²⁸.

We wzajemnych relacjach pomiędzy ucztą żydowską a ucztą Jezusa Ojciec święty dostrzega pewne *novum*, które wniósł Mesjasz:

Tej uczty my, chrześcijanie, nie musimy ponawiać. Jak słusznie mówią Ojcowie Kościoła, figura *transit in veritatem*: to, co zapowiadało przyszłą rzeczywistość, teraz pozostawia miejsce dla samej prawdy²⁹.

Benedykt XVI jednocześnie podkreśla, że polecenie Jezusa: „Czyńcie to na moją pamiątkę” (Łk 22,19; 1 Kor 11,25) wyraża pragnienie, aby Kościół uobecnił tę ucztę paschalną na sposób sakramentalny.

Wyrażenie „sposób sakramentalny” szczególnie było bliskie teologii misteriów. Związane jest ono z zagadnieniem „obecności” (*Gegenwart*) zbawczego dzieła Chrystusa w liturgii, które jest fundamentalną kwestią wszystkich pism Odo Casela³⁰. Omawiając sposób tego uobecnienia (*quomodo mysterii*), określa on je „sakramentalnym sposobem bycia”, odróżniając od „historycznego”. Jednocześnie różni cielesną, widzialną obecność od duchowej obecności w wierze i misteriach. Jest ona więc obecnością swoistego rodzaju³¹. Ten rodzaj obecności sprawia, że czyny zbawcze są terażniejsze, ale nie w historycznej formie, lecz na sposób duchowy³². Sakramentalny sposób bycia ma więc ponadhistoryczny charakter. Czyn zbawienia, który miał miejsce w przeszłości, jest rzeczywistością, gdyż staje się terażniejszy w ponadczasowości, w samym Bogu³³.

²⁵ Por. C. MATURA, *Liturgie, Werk des Heils. Die Konstitution über die Liturgie und die Mysterientheologie*, LuM 36 (1965), s. 11; F. EISENBACH, *Die Gegenwart Jesu Christi im Gottesdienst. Systematische Studien zur Liturgiekonstitution des II Vatikanischen Konzils*, Mainz 1982, s. 233; H. VOLK, *Theologische Grundlagen der Liturgie. Erwägungen nach der Constitutio De Sacra Liturgia*, Mainz 1964, s. 80–81; P.S. BAGHINI, *Odo Casel e il cristianesimo come religione di misterio*, Verona 1999, s. 2.

²⁶ Por. O. CASEL, *Art und Sinn der ältesten christlichen Osterfeier*, JLW 14 (1938), s. 53.

²⁷ Por. TENZE, *Glaube*, s. 107; TENZE, *Die Meßopferlehre*, s. 351, 353, 358, 360, 363, 364, 365; TENZE, *Die heilige Eucharistie als Quellgrund der Seelsorge*, „Die Seelsorge” 14 (1936), s. 249; TENZE, *Beiträge zu römischen Orationen*, JLW 11 (1933), s. 37.

²⁸ SCar 10.

²⁹ *Tamże*, nr 11.

³⁰ A. RUDOLPH, *Die Gegenwart Christi in der Liturgie*, „Liturgie Konkret” 2 (1987), s. 1.

³¹ Por. O. CASEL, *Mysteriengegenwart*, JLW 8 (1929), s. 145, 151–154.

³² Por. *tamże*, s. 170.

³³ Por. GOZIER, *dz. cyt.*, s. 34.

Sakramentalny sposób bycia, według teorii caseliańskiej, nie jest również „intencjonalnym uprzytomnieniem” Obiektywność i ponadczasowość wyklucza tu jedynie subiektywne przypomnienie czy wyobrażenie. Skoro misterium jest uobecnieniem wydarzenia zbawczego nie na płaszczyźnie historycznej, lecz w wymiarze istoty rzeczy, to misterium kultu nadaje Eucharystii nową szczególną „fenomenalność”, która sprawia, że czyn zbawienia staje się realny pod osłoną znaku³⁴.

Sakramentalny sposób bycia, według Odo Casela, został ustanowiony przez samego Chrystusa podczas Ostatniej Wieczerzy. Dokonała się tu ofiara *in sacramento*, która historycznie miała miejsce następnego dnia. Dla określenia tej relacji ofiary Krzyża i uczty Wieczernika, jako antycypacji śmierci *in mysterio*, powołuje się on szczególnie na świadectwo ojców Kościoła. Św. Hilary († 367) podkreślał bowiem, że całe misterium męki zostało wypełnione w uczcie Wieczernika³⁵. Św. Grzegorz z Nyssy († 394)³⁶ wyjaśnia natomiast, że gdy Chrystus dał swoje Ciało za pokarm, pokazał jednocześnie, że ofiara Baranka już została wypełniona, że już został ofiarowany zgodnie ze swoją wolą. Dzięki temu Chrystus nadał swojej śmierci sens zarówno historiozbawczy, jak i obrzędowy, gdyż uczta podczas Ostatniej Wieczerzy stała się antycypacją śmierci ofiarnej Jezusa. Z wydarzenia na Golgocie Chrystus stworzył „misterium wiary” (*mysterium fidei*) i przekazał je apostołom, aby poprzez konsekrację czynić tę ofiarę Pana obecną aż do skończenia świata³⁷. *Mysterium fidei* to pojęcie, które najpełniej oddaje istotę i naturę Eucharystii.

3. Duch Święty i Eucharystia — anamneza i epikleza

Świadomość obecności i działania Ducha Świętego w Eucharystii szczególnie została podkreślona po Soborze Watykańskim II. Wprawdzie dzieło tego Soboru spotykało się z zarzutem, że zbyt mało miejsca poświęcono Trzeciej Osobie Boskiej, to jednak w ostatnich dziesięcioleciach wzrasta świadomość pneumahagijna³⁸. Kolejne pogłębione spojrzenie na ten temat oferuje adhortacja, gdy papież stwierdza: „(...) trzeba wzbudzić w nas świadomość decydującej roli, jaką Duch Święty spełnia w rozwoju form liturgicznych oraz w naszym zgłębianiu Boskich tajemnic”³⁹. Benedykt XVI pogłębia myśl teologiczną historiozbawczego działania Ducha Świętego w egzystencji Słowa Wcielonego. Jednocześnie podkreśla to myśl, że mocą tego Ducha Chrystus pozostaje nadal obecny i działający w swoim Koś-

³⁴ Por. H. AUF DER MAUR, *Herrenfeste in Woche und Jahr*, GDK 5, s. 225–226.

³⁵ Por. *De Trinitate*, X 37 (PL 10, 25-472); cyt. za: CASEL, *Glaube*, s. 152–153.

³⁶ Por. *I mowa na Zmartwychwstanie*, (PG 46, 612); cyt. za: CASEL, *Die heilige Eucharistie*, s. 247.

³⁷ Por. CASEL, *Glaube*, s. 101, 152–153; TENŹE, *Die heilige Eucharistie*, s. 247; TENŹE, *Die Meßopferlehre*, s. 359; TENŹE, *Die Liturgie als Mysterienfeier*, Freiburg 1922, s. 64; GOZIER, *dz. cyt.*, s. 36; A. BOZ-ZOLO, *Misterio, simbolo e rito in Odo Casel*, Città del Vaticano 2003, s. 132–133.

³⁸ Por. Y. CONGAR, *Wierzę w Ducha Świętego*, t. I, tł. L. Rutowska, Warszawa 1995–1997, s. 229–230.

³⁹ SCar 12.

ciele. Dzięki Niemu Eucharystia staje się pamiątką Wieczernika, Golgoty i pustego grobu.

Na czym polega wspomnianie tych wydarzeń? Czy jest to pamiątka jako *memoria*, *monumentum* czy anamneza? Wspominanie pewnych wydarzeń z przeszłości stanowi dla człowieka podstawę do poszukiwania ciągłości zachodzącej pomiędzy przeszłością a teraźniejszością, wskazując na przyszłość. Pamiątka w znaczeniu intencjonalnym jest jedynie statycznym wspomnieniem wydarzenia, które staje się przedmiotem kontemplacji. Według teologii misteriów pamiątka nie ma wymiaru statycznego (*memoria*, *monumentum*). Jest to rzeczywistość dynamiczna, to współtworzenie, uczestniczenie, działanie w misterium, dlatego bardziej odpowiednim pojęciem jest „anamneza” jako wspomnienie uobecniające. Odo Casel w swoich dziełach teologicznych wielokrotnie pisze o obecności dynamicznej w Eucharystii. Msza dzięki Duchowi Świętemu staje się kultyczną pamiątką (ἀνάμνησις)⁴⁰.

U podstaw tego wspomnienia uobecniającego tkwi całe misterium Chrystusa, dlatego teolog benedyktyński określa Eucharystię jako „anamnezę”, jako „pamiątkę misteriów” (*Mysteriengedächtnis*)⁴¹. „Anamneza” więc jest pojęciem, które sprawnie i objawia całe misterium Chrystusa dostępne w Eucharystii, gdyż wszystkie te wydarzenia świętowania od epifanii Chrystusa aż do antycypacji Paruzji czyni teraźniejszymi⁴².

Sprawowanie Eucharystii jako pamiątki – „anamnezy” jest nierozdzielnie związane z rolą Ducha Świętego. Dynamizm sakramentalny wyznacza epikleza. Ważność obecności sprawczej Ducha Świętego dostrzeżono szczególnie w nowych modlitwach eucharystycznych, dodając wyraźną epiklezę, będącą prośbą do Ojca, aby Duch Święty zstąpił na dary ofiarne i je przemienił. Papież pisze, że:

(...) jakże konieczna jest dla życia duchowego wiernych jaśniejsza świadomość bogactwa anafory: wraz ze słowami wypowiedzianymi przez Chrystusa podczas Ostatniej Wieczerzy, zawiera ona epiklezę, czyli modlitwę skierowaną do Ojca, aby zesłał dar Ducha Świętego, by chleb i wino stały się Ciałem i Krwią Jezusa Chrystusa⁴³.

Interesującym jest jednak fakt, że w Pierwszej modlitwie eucharystycznej w języku łacińskim zachowano starożytny charakter tego tekstu, nie umieszczając wyraźnej wzmianki o Duchu Świętym, w mocy którego dokonuje się przemiana darów ofiarnych⁴⁴.

⁴⁰ Por. NEUNHEUSER, *Mysterientheologie*, k. 646; WARNACH, *art. cyt.*, s. XLI.

⁴¹ Por. CASEL, *Das christliche Opfermysterium*, s. 486–488.

⁴² Por. TENZE, *Altchristlicher Kult und Antike*, w: *Mysterium. Gesammelte Arbeiten Laacher Mönche*, Münster 1926, s. 21–22; U. BOMM, *Epiphanie und Parusie*, w: ABTEI MARIA LAACH (red.), *Der Weg der Kirche im heiligen Jahr*, München 1926, s. 79.

⁴³ SCar 13.

⁴⁴ W dwóch wydaniach typicznych Mszału Pawła VI z 1970 i 1975 r., jak też w trzecim wydaniu z 2002 r., w Pierwszej modlitwie eucharystycznej nie dodano wyraźnej epiklezy w znaczeniu wschodnim; por. *Missale Romanum. Ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Editio typica tertia*, Città del Vaticano

Poprzez epiklezę następuje urzeczywistnienie dzieła Misterium Paschalnego w Eucharystii. Słowa konsekracji przedstawiają i wypełniają misterium, w którym nie tylko Ciało i Krew Chrystusa stają się obecne, ale również całe Jego dzieło zbawienia. Epikleza wyznacza więc dynamizm anamnezy⁴⁵. Benedyktyn z Maria Laach opiera tę tezę na starochrześcijańskim pojęciu epiklezy, którą jest cały kanon mszalny, a nie tylko modlitwa skierowana do Ojca, przyzywająca Ducha Świętego dla uobecnienia czynu zbawczego Chrystusa⁴⁶. *Mysterium fidei* staje się anamnezą dzięki Duchowi Świętemu.

4. Kościół a Eucharystia — Ofiara Chrystusa a ofiara Kościoła

Pojęcie Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa wyraża z jednej strony jego naturę, a z drugiej jest fundamentem celebracji liturgicznej. Nerozerwalny związek pomiędzy Chrystusem a Kościołem przedstawia Benedykt XVI w słowach: „Kościół może celebrować i adorować tajemnicę Chrystusa obecnego w Eucharystii właśnie dlatego, że sam Chrystus dał się w niej pierwszy poprzez ofiarę Krzyża”⁴⁷. Wskazując na Kościół, należy dostrzec tę wspólnotę jako środowisko dokonującej się celebracji – misterium. Msza święta zawiera w sobie ofiarę Chrystusa i Kościoła. Eucharystia może mieć miejsce tylko w Kościele. Kościół jako wspólnota kultu staje się miejscem, w którym podkreślony zostaje również ontyczny związek pomiędzy Chrystusem Zmartwychwstałym a Jego Mistycznym Ciałem⁴⁸.

Relację pomiędzy ofiarą Chrystusa, Eucharystią a Kościołem, o której wspomina papież, Odo Casel ujmował w następujących słowach:

Objektywność i subiektywne współprzeżywanie znajdują się, w ten sposób, w najpiękniejszym związku. (...) Obiektywny czyn Chrystusa i współczujące, współdziękczynne, współpochwalne, współofiarnicze działanie wspólnoty – obydwaj razem, są chrześcijańską Eucharystią, modlitwą ofiarniczą i ofiarą modlitewną, szczytowym punktem kultu chrześcijańskiego⁴⁹.

Wspólnota kultu, którą jest sam Kościół, dokonuje współofiarowania Ojcu tej jedynej ofiary Jezusa Chrystusa. Tożsamość ofiary Krzyża i ofiary Mszy świętej nie tkwi jednak w sakramentalnym kapłaństwie, gdyż zadaniem celebransa jest

2002, s. 574; W. PAŁECKI, *Epikleza — czy tylko modlitwa do Ojca o zesłanie Ducha Świętego? Pojęcie epiklezy w pismach Odo Casela OSB*, RT 53 (2006), z. 8, s. 346.

⁴⁵ Por. O. CASEL, *Das christliche Opfermysterium*, w: ABTEI MARIA LAACH (red.), *dz. cyt.*, s. 72.

⁴⁶ W swoich pismach Casel akcentuje znaczenie epiklezy w ujęciu starożytnym. Rozróżnia on pomiędzy właściwą epiklezą a późniejszą, wschodnią, obecną w anaforach od IV w. Kanon mszalny benedyktyn laceński nazywa najwytworniejszą formą epiklezy Trójcy Świętej w starożytnym Kościele; por. O. CASEL, *Zur Epiklese*, JLW 3 (1923), s. 100–102; TENŻE, *Neue Beiträge zur Epiklesenfrage*, JLW 4 (1924), s. 169–178; TENŻE, *Das christliche Opfermysterium*, s. 505–532; CONGAR, *dz. cyt.*, t. III, s. 268–273.

⁴⁷ SCar 14.

⁴⁸ Por. *tamże*.

⁴⁹ CASEL, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 181–182.

konsekrowanie, a więc pełne naśladowanie Chrystusa podczas Ostatniej Wieczerzy⁵⁰. Kapłan w Eucharystii nie działa w osobie Chrystusa Golgoty, lecz w osobie Chrystusa Wieczernika, który dokonał antycypacji aktu ofiarnego Krzyża⁵¹. Jedy-
nym i właściwym kapłanem składającym ofiarę jest sam Pan. Myśl caseliańska wskazuje więc w relacji Eucharystia – Kościół na obecność Chrystusa – Ofiarnika. To On sam składa Ojcu swą ofiarę jako Głowa wraz z całym ciałem, czyli Kościołem⁵². Nerozerwalny związek pomiędzy Chrystusem, Eucharystią a Kościołem podkreślony został w słowach przeistoczenia: „To jest Ciało moje (...), to jest Krew moja (...)” Czas przyszły wydania Ciała i wylania Krwi wskazuje, że w centrum anafory znajduje się Słowo Wcielone – Syn Boży, dlatego dokonuje się podczas niej mistyczne dzieło Wcielenia i Odkupienia⁵³.

Ugruntowanie jedności eklezjalno-eucharystycznej podkreśla uczta ofiarna — Komunia Święta. Papież Benedykt XVI pisze, że: „(...) rzeczywistość sakramentu Eucharystii stanowi jedność wiernych w kościelnej komunii. Eucharystia ukazuje się nam w ten sposób u początku Kościoła jako tajemnica komunii”⁵⁴. Myśl tę w modlitwach eucharystycznych wyraźnie akcentuje już epikleza komunijna.

Teologia misteriów kładzie akcent na fakt obiektywizacji komunii Kościoła w Komunii eucharystycznej. Dlatego w swoich pismach dotyczących Mszy świętej Odo Casel nie wspomina tylko o duchowym, moralnym i indywidualnym zjednoczeniu z Chrystusem, ale o fizycznej jedności z Panem. Potwierdzeniem dla niego tej tezy są przekazy biblijne. Rzeczywistość głoszenia śmierci i spożywania Ciała i Krwi Chrystusa (por. 1 Kor 11,26; J 6,53-58) podkreślają ontyczną dynamikę zjednoczenia całego Kościoła z jego Głową — Chrystusem dzięki celebracji Eucharystii⁵⁵.

Związek zachodzący pomiędzy Eucharystią a Kościołem wyraża się również w rozwoju liturgii, w kształtowaniu jej poprzez wieki oraz określaniu przebiegu, materii i formy. Prostota obrzędów Eucharystii — o której wspomina teologia misteriów — przyjmuje tu postać dziękczynienia — εὐχαριστία, którym to terminem dość wcześnie określano kanon Mszy świętej i Postacie eucharystyczne⁵⁶. Eucharystia docenia również dziedzictwo innych kultur i dlatego na przestrzeni wieków

⁵⁰ Por. TENZE, *Die Meßopferlehre*, s. 355–356.

⁵¹ Por. FLORKOWSKI, *Nowy pogląd na istotę Mszy św.*, s. 236.

⁵² Por. CASEL, *Die Meßopferlehre*, s. 356; TENZE, *Das Gedächtnis des Herrn in der altchristlichen Liturgie. Die Grundgedanken des Meßkanons*, Freiburg 1920⁴, s. 51; TENZE, *Die Liturgie als Mysterienfeier*, s. 66.

⁵³ Por. CASEL, *Die Meßopferlehre*, s. 364–365; TENZE, *Das Gedächtnis des Herrn*, s. 33, 51; TENZE, *Die Liturgie als Mysterienfeier*, s. 66; TENZE, *Das christliche Opferymysterium*, s. 435–436.

⁵⁴ SCar 15.

⁵⁵ Por. CASEL, *Die Liturgie als Mysterienfeier*, s. 55–61; TENZE, *Die heilige Eucharistie*, s. 252–253; TENZE, *Das christliche Opferymysterium*, s. 583.

⁵⁶ Por. TENZE, *Εὐχαριστία – Ευχαριτία*, BZ 18 (1929), s. 84; TENZE, *Das christliche Opferymysterium*, s. 291–297.

można wyróżnić wiele elementów, które w pewnym stopniu zostały przejęte i wykorzystane z innych kultur. Metoda porównawcza pozwala wyróżnić w niej pewne analogiczne elementy występujące zarówno w kulcie judaistycznym, jak też hellenistyczno-orientalnym⁵⁷. Poprzez wieki Eucharystia stała się dlatego najpiękniejszym wyrazem chrześcijańskiej modlitwy⁵⁸.

W perspektywie zachowywania piękna i poszanowania tradycji w celebracji eucharystycznej słowa papieża z adhortacji stają się zachętą dla chrześcijan. Jak pisze biskup Rzymu:

Związek pomiędzy tajemnicą, w którą się wierzy, i tajemnicą, którą się celebruje, wyraża się w sposób szczególny w teologicznej i liturgicznej wartości piękna. (...) Prawdziwym pięknem jest miłość Boga, która definitywnie objawiła się nam w tajemnicy paschalnej⁵⁹.

To właśnie z piękna, szacunku względem misterium, obiektywnej obecności Pana, wynika zasada przestrzegania i doceniania norm liturgicznych, które decydują o *ars celebrandi*. Rozważając słowa papieża można więc zauważyć, że piękno jest integralną częścią *mysterium fidei* celebrowanego w Kościele.

5. Eucharystia a inne sakramenty święte

Eucharystia zajmuje najważniejsze miejsce w hierarchii całej sfery liturgii Kościoła. Nie bez znaczenia więc Sobór Watykański II nazwał ją źródłem i szczytem⁶⁰. Z niej, jak ze źródła wypływają inne sakramenty Kościoła, poprzez które Chrystus w mocy Ducha Świętego osiąga egzystencji człowieka. Papież pisze:

Kościół „przyjmuje siebie” i tym samym „siebie wyraża” w siedmiu sakramentach, poprzez które łaska Boża wpływa konkretnie na egzystencję wiernych, aby całe ich życie, odkupione przez Chrystusa, stało się ofiarą miłą Bogu⁶¹.

Łaska spływająca na człowieka staje się dostępna poprzez formę zewnętrznosci, symbolu, określonego obrzędu liturgicznego. Szczególnie ten element jest wyraźnie dostrzegalny w Eucharystii sprawowanej podczas udzielania innych sakramentów, czy też z nią związanych, jak na przykład sakrament pokuty i pojednania.

Teologia misteryjna, mówiąc o ekonomii sakramentalnej, wskazuje na symbolikę obrzędów. Poprzez symbol, obrzęd liturgiczny kształtowany przez wieki, następuje aktualizacja Misterium Paschalnego w jego rdzeniu, istocie rzeczy⁶². Szczególnie

⁵⁷ Por. TENŻE, *Altchristlicher Kult und Antike*, s. 17–18; TENŻE, *Das Gedächtnis des Herrn*, s. 9–10, 17, 28–29, 43–50; TENŻE, *Messe: Geschichtlich und liturgisch*, RGG 3, k. 2136; TENŻE, *Das christliche Opfermysterium*, s. 223–228; BOZZOLO, *dz. cyt.*, s. 42–43.

⁵⁸ Por. CASEL, *Das christliche Opfermysterium*, w: ABTEI MARIA LAACH (red.), *dz. cyt.*, s. 73–74.

⁵⁹ SCar 35.

⁶⁰ Por. KL 10.

⁶¹ SCar 16.

⁶² Por. CASEL, *Die heilige Eucharistie*, s. 243; TENŻE, *Glaube*, s. 111.

w odniesieniu do Eucharystii można zauważyć, że dzięki celebracji liturgicznej następuje wejście w świat sakramentalny, który jest inny od świata natury i łaski. Tej sakramentalnej sfery Eucharystii nie można zamknąć jedynie w Postaciach eucharystycznych, ale dynamika wskazuje na to, że w Eucharystii coś się dokonuje, coś się spełnia, co nadaje inny, sakramentalny wymiar misterium. Ono sprawia, jak pisał Odo Casel, że: „Świętujemy już całe misterium Odkupienia w Eucharystii”⁶³. Wyrazem tego świętowania jest zewnętrzne działanie, a więc postrzeganie sakramentów jako *actio*, które jest dziełem samego Boga⁶⁴. Dlatego tak wyraźnie Ojciec święty podkreśla:

Skoro liturgia eucharystyczna jest ze swej istoty *actio Dei*, która włącza nas w Jezusa poprzez Ducha, to jej fundament nie zależy od naszego upodobania i uczestniczenie w niej nie może być poddane presji chwilowej mody⁶⁵.

Struktura sakramentalna wskazuje na różnorodność łaski Bożej, ale jednocześnie przyporządkowanie Eucharystii. Benedykt XVI w swoim dokumencie zaznaczył:

Jeżeli rzeczywiście Eucharystia jest źródłem i szczytem życia i misji Kościoła, to z tego wynika nade wszystko, że punktem odniesienia na drodze wtajemniczenia chrześcijańskiego jest możliwość przystąpienia do tegoż sakramentu. (...) Nie należy bowiem zapominać, że jesteśmy ochrzczeni i bierzmowani jako przyporządkowani do Eucharystii⁶⁶.

Teologia misterium podobnie wskazuje na bogactwo struktury sakramentalnej w liturgii Kościoła. Z sakramentów i sakramentaliów utworzona została budowla, która ukazuje pełnię zbawienia⁶⁷

Papież w swoim dokumencie podkreśla nierozdzielną więź, jaka istnieje pomiędzy trzema sakramentami wtajemniczenia chrześcijańskiego: chrztem, bierzmowaniem i Eucharystią. Jednocześnie wskazuje na przyporządkowanie ich do celebrowanej Mszy świętej⁶⁸. W praktyce duszpasterskiej należy więc zwrócić uwagę na ukazanie ciągłości procesu wtajemniczania.

W Kościele na Zachodzie, w okresie gdy upowszechnia się chrzest niemowląt i małych dzieci, zarysowuje się istotny rozdział pomiędzy poszczególnymi sakramentami wtajemniczenia chrześcijańskiego. Oddzielenie ich sprawiło, że trudno było rozpoznać zachodzący proces stopniowego wszczepiania człowieka w misterium Chrystusa i uzdalniania go do życia Eucharystią. Sytuacja ta spowodowała również nieco inne określanie bierzmowania: jako sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej. Przesoborowy ruch liturgiczny poprzez refleksję teologiczną przyczynił się do odnowienia całościowego spojrzenia na pierwsze trzy sakramenty.

⁶³ *Wir feiern schon das ganze Heilsmysterium in der Eucharistie*; O. CASEL, *Das christliche Festmysterium*, Paderborn 1941, s. 8.

⁶⁴ Por. TENZE, *Die Meßopferlehre*, s. 361–362.

⁶⁵ SCar 37.

⁶⁶ *Tamże*, nr 17.

⁶⁷ Por. CASEL, *Mysteriengegewart*, s. 206; TENZE, *Glaube*, s. 107; B. NEUNHEUSER, *Problem obecności misterium liturgii w dziełach Odo Casela*, RBL 41 (1988), s. 134.

⁶⁸ Por. SCar 17.

Między innymi Odo Casel w swoich pismach przedstawiał chrzest, bierzmowanie i Eucharystię jako etapy inicjacji chrześcijańskiej. Pierwszy z nich, chrzest, jest sakramentem, poprzez który chrześcijanin zostaje wszczepiony w misterium śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, i uzdolniony do kroczenia drogą zbawienia. W nim człowiek staje się więc

(...) żywym członkiem Chrystusa, „Chrystusem” On nie jest już teraz samym tylko człowiekiem, przemienionym w przeobstwionego człowieka, ale na nowo narodzonym jako dziecko Boże⁶⁹.

Nowe stworzenie zainicjowane w sakramencie chrztu znajduje swoje dopełnienie w bierzmowaniu. Również ten sakrament, według myśli caseliańskiej, ma związek z antycypacją wydarzenia paschalnego. Jest on napełnieniem nowym życiem, ale po wcześniejszym założeniu, że człowiek rzeczywiście umiera wraz z Chrystusem poprzez chrzest⁷⁰. Bierzmowany upodobniony do Pana staje się jednym z *Kyriosem*⁷¹. Chrześcijanin jest przez to prawdziwym Χριστός, czyli namaszczonym. Jak pisze Odo Casel:

Tak jak Chrystus, ze swej natury, jest Duchem (...) jak się to chwalebnie objawiło od Jego zmartwychwstania, tak również chrześcijanin, zmartwychwstały przez chrzest, ma przez łaskę (bierzmowania) fizyczny udział w Boskim Duchu. Nosi teraz σφραγίς, pieczęć Chrystusa, nadprzyrodzone zrównanie z Panem przez łaskę⁷².

Poprzez sakramenty inicjacji chrześcijańskiej dokonuje się realne wrastanie w Chrystusa i w Jego Ciało – Kościół⁷³. Rzeczywistość dokonującego się nowego życia w człowieku poprzez sakramenty inicjacji chrześcijańskiej ma miejsce w całej jego szerokości w chrzcie świętym, jak też w całej głębi dzięki bierzmowaniu⁷⁴. Proces wtajemniczenia przebiega dlatego w trzech etapach: chrzest jako zgładzenie grzechów i zrodzenie do życia, bierzmowanie jako udzielenie tego życia w pełni oraz Eucharystia jako całkowite zjednoczenie z Chrystusem⁷⁵

Ścisła relacja istnieje również pomiędzy Eucharystią a innymi sakramentami. Pokuta i pojednanie uzdalnia na nowo do pełnego uczestniczenia we Mszy świętej. W adhortacji temu zagadnieniu poświęcono nieco więcej miejsca, gdyż papież przedstawia nie tylko teologię tego sakramentu, ale również omawia niektóre praktyki, dotyczące częstej spowiedzi świętej, przestrzegania zasad udzielania ogólnego rozgrzeszenia, jak też uzyskiwania odpustów. Benedykt XVI pisze:

(...) miłość Eucharystii wiedzie do coraz głębszego doceniania sakramentu pojednania
(...) Dlatego pojednanie, jak mówili Ojcowie Kościoła, jest *laboriosus quidam baptismus*,

⁶⁹ CASEL, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 86.

⁷⁰ Por. TENZE, *Das Kultmysterium als Quell des neuen Lebens*, LuM 3 (1949), s. 18.

⁷¹ Por. TENZE, *Die heilige Firmung in der Christenweihe*, „Das Wort in der Zeit” 1 (1933/34), s. 8; TENZE, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 83.

⁷² TENZE, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 160.

⁷³ Por. TENZE, *Die heilige Firmung*, s. 10.

⁷⁴ Por. A. WINTERSIEG, *Das heilige Sakrament der Weihe in seiner Beziehung zur Kirche*, w: ABTEI MARIA LAACH (red.), *Der Weg der Kirche im heiligen Jahr*, Regensburg 1925, s. 99.

⁷⁵ Por. CASEL, *Die heilige Firmung*, s. 14.

podkreślając w ten sposób, że rezultatem drogi nawrócenia jest także przywrócenie pełnej komunii kościelnej, która się wyraża w ponownym przystąpieniu do Eucharystii⁷⁶.

Podobnie Odo Casel w swoich pismach ten sakrament nazywał w pewnym sensie „drugim” chrztem i bierzmowaniem. Jest on misterium przebaczenia otrzymanego od Boga i Kościoła w mocy Krwi Chrystusa⁷⁷. Poczucie społecznego wymiaru grzechu oraz związek misterium pojednania z Eucharystią przywołuje w adhortacji posynodalnej wątki pokutne występujące we Mszy świętej. Wyrażają one zarówno świadomość grzeszności człowieka, jak też miłosierdzia Bożego⁷⁸.

Z misterium choroby, cierpienia i śmierci związany jest sakrament namaszczenia chorych. Teologia misteriów szczególnie podkreśla, że ma on prowadzić do zjednoczenia z Ukrzyżowanym i Zmartwychwstałym Panem, gdyż daje umocnienie płynące z krzyża. Sakrament ten jest również „miejszem” pomnożenia łaski Chrystusowej⁷⁹. Misterium Eucharystii staje się przez to misterium ludzkiej egzystencji szczególnie w momencie paschy człowieka. Ojciec święty pisze:

W przejściu do Ojca przyjęcie w Komunii świętej Ciała i Krwi Pańskiej objawia się jako zadatek życia wiecznego i moc zmartwychwstania (...). Skoro święty Wiatyk odslania przed chorym pełnię tajemnicy paschalnej, to konieczne jest zapewnienie tej posługi⁸⁰.

Eucharystia jako pamiątka męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa jest również umocnieniem nadziei powstania do nowego życia i oczekiwania ponownego spotkania twarzą w twarz z tymi, którzy już odeszli. Benedykt XVI zachęca dlatego do modlitwy i odprawiania Mszy świętej za zmarłych⁸¹.

Wewnętrzny związek pomiędzy Eucharystią a sakramentem święceń wynika z samych słów Jezusa wypowiedzianych w Wieczerniku: „To czyńcie na moją pamiątkę” (Łk 22,19)⁸². Także teologia misteriów akcentowała tę relację wyrażając opinię, że

Misterium święceń kapłańskich zrównuje ludzi powołanych z Chrystusem pod względem owych właściwości. Duch Święty w szczególny sposób zstępuje na nich, przekazany przez nałożenie rąk biskupów, przez co zostaje przedstawiony i uskuteczniiony związek z Apostołami, a przez to z samym Chrystusem⁸³.

To misterium święceń uzdalnia kapłana do sprawowania sakramentów, zwłaszcza Eucharystii. Sam celebrans, jak podkreśla papież, ma być znakiem Chrystusa. Wyrazem tego jest pokorne sprawowanie liturgii: „w posłuszeństwie wobec obrzędu, służąc mu sercem i umysłem, unikając wszystkiego, co może sprawiać wrażenie

⁷⁶ SCar 20.

⁷⁷ Por. CASEL, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 100; TENZE, *Mysteriengegenwart*, s. 205; V. WARENACH, *Christusmysterium. Dogmatische Meditationen. Ein Überblick*, Graz-Wien-Köln 1977, s. 203-204.

⁷⁸ Por. SCar 20.

⁷⁹ Por. CASEL, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 99-100.

⁸⁰ SCar 22.

⁸¹ Por. *tamże*, nr 32

⁸² Por. *tamże*, nr 23.

⁸³ CASEL, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 98.

niestosownego stawiania siebie na pierwszym miejscu⁸⁴. Gwarantem zachowania tej postawy pokory jest duchowe upodobanie się do Chrystusa.

Eucharystia jest fundamentem miłości dwojga ludzi przypieczętowanej w sakramencie małżeństwa. Jak pisze Benedykt XVI:

Eucharystia, sakrament miłości, wykazuje szczególny związek z miłością między mężczyzną i kobietą, którzy są złączeni małżeństwem. (...) Eucharystia wzmacnia w sposób niewyczerpany jedność i nierozdzielalną miłość każdego chrześcijańskiego małżeństwa. W nim, na mocy sakramentu, węzeł małżeński jest wewnętrznie powiązany z jednością eucharystyczną Chrystusa–Oblubieńca z Kościołem–Oblubienicą (por. Ef 5,31-32)⁸⁵

Na tę teologiczną treść zwrócił uwagę również Odo Casel, kiedy podkreślał, że sakrament małżeństwa jest misterium, ponieważ stał się obrazem zaślubin Nowego Przymierza Chrystusa i Kościoła. To przymierze małżeńskie otrzymuje swój ostateczny sens i swoje błogosławieństwo z misterium Pana, gdyż czerpie z Nowego Przymierza Nowej Paschy, które najpełniej wyraża właśnie Eucharystia⁸⁶. W adhortacji papieskiej pojawia się jeszcze jeden obraz sakramentu małżeństwa: chrzest. Sakrament ten wyraża misterium zaślubin, gdyż jest obmyciem weselnym, poprzedzającym Eucharystię jako ucztę godów Baranka. *Mysterium fidei* zakłada strukturę sakramentalną.

6. Eucharystia a liturgia niebiańska — antycypacja i wniebowzięcie

Liturgia ziemską jest obrazem liturgii niebiańskiej. Jak pisze Ojciec Święty: „(...) szczególnie w liturgii eucharystycznej jest już nam dane uprzednie kosztowanie eschatologicznego spełnienia⁸⁷. Człowiek, który żyje w czasie, nie może w jednym spojrzeniu dostrzec całego wydarzenia zbawczego. Każde ziemskie wydarzenie z życia Jezusa jest bowiem pryzmatem, poprzez który można zobaczyć pod innym kątem niezgłębione misterium Pana, które wprowadza w liturgię niebiańską. Teologia misteriów szczególnie w tym wymiarze ponadczasowości podkreślała wymowę występującego w liturgii słowa „dzisiaj”, które wskazuje na obecną „tu i teraz” rzeczywistość boskiego misterium⁸⁸.

Uobecnienie wydarzeń zbawczych w liturgicznym *teraz* zwraca uwagę również na antycypację liturgii niebiańskiej w rzeczywistości sakramentalnej. Benedykt XVI podkreślił tę myśl w słowach:

⁸⁴ SCar 23.

⁸⁵ *Tamże*, nr 27.

⁸⁶ Por. CASEL, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 99.

⁸⁷ SCar 30.

⁸⁸ Por. O. CASEL, *Liturgiczne znaczenie świąt*, MCh 8 (1937), s. 265; TENŻE, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 177.

Uczta eucharystyczna, w której głosimy śmierć Pana, wyznajemy Jego zmartwychwstanie i oczekujemy Jego przyjścia, jest zadatkim przyszłej chwały, w której również i nasze ciała będą uwielbione⁸⁹

W tym wymiarze ostatecznego spełnienia papież umiejscawia postać Maryi. Ojciec święty łączy zarówno dary osobiste Bogurodzicy, jak też eschatyczne z Eucharystią gdy pisze:

to, czego nam Bóg udzielił, znajduje swoją doskonałą realizację w Dziewicy Maryi, Matce Boga i naszej Matce: Jej Wniebowzięcie wraz z ciałem i duszą jest dla nas znakiem pewnej nadziei, ponieważ wskazuje nam, pielgrzymom w czasie ten eschatologiczny cel, który sakrament Eucharystii już teraz daje nam kosztować⁹⁰.

Odo Casel w swoich pismach uwypuklał aspekt paschalny w życiu Maryi, co najpełniej wyraża prawda Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Istotę tego wydarzenia ujmował w słowach:

Pełnej tajemniczej głębi jest więc misterium dnia dzisiejszego. Maryja jest dopełniona, przemieniona; Ona weszła do wiecznego blasku nieba, Ona jest przy Bogu, została wzięta do głębi boskiego morza blasku i żaru. Maryja jest wbudowana w święte Miasto Boga: ona weszła do wiecznej chwały światła, do Boga. Ona zasnęła w pokoju i została przyjęta do chwały⁹¹.

Wydarzenie wielkanocne, w którym uczestniczyła Maryja, a więc Jej spotkanie ze Zmartwychwstałym, przyjęcie Ducha Świętego wraz z Apostołami, ukazuje, że jest Ona w pełni Oblubienicą. Życie Maryi stało się przez to nieustanną tęsknotą, oczekiwaniem nieba i paschą. Poprzez misterium Wniebowzięcia została Ona całkowicie uwielbiona i zanurzona w chwale Trójjedynego Boga⁹².

Benedykt XVI w osobie Maryi widzi jednocześnie doskonałą realizację sposobu sakramentalnego działania Boga względem ludzkości. Ukazuje on Maryję ściśle złączoną z ofiarą Chrystusa, którą przyjęła dla całego Kościoła. Jak pisze:

Maryja z Nazaretu, ikona rodzącego się Kościoła jest wzorem wskazującym, jak każdy z nas powinien przyjmować dar, jaki Jezus czyni z siebie samego w Eucharystii⁹³.

Aspekt eklezjalny czci oddawanej Bogurodzicy zajmuje ważne miejsce w poglądach Odo Casela, gdyż widzi on w Maryi dostoyny typ Kościoła nazywanego Dziewicą, Oblubienicą i Matką w Duchu. W swoim dziewictwie i oddaniu Maryja stała się doskonałym wzorem Kościoła, gdyż z Chrystusem przeszła przez Mękę i Zmartwychwstanie⁹⁴. Ziemskie macierzyństwo Maryi teologia misteriów określa jako symbol duchowego macierzyństwa, które Bogurodzica dzieli z całym Kościołem. Przez to staje się wzorem zarówno dziewiczego daru, jak też miłości rodzicielskiej⁹⁵.

⁸⁹ SCar 32.

⁹⁰ *Tamże*, nr 33.

⁹¹ CASEL, *Festmysterium*, s. 95.

⁹² Por. *tamże*, s. 98–99.

⁹³ SCar 33.

⁹⁴ Por. O. CASEL, *Mysterium des Kommenden*, Paderborn 1952, s. 175.

⁹⁵ Por. CASEL, *Zwei Ansprachen am Feste Maria Himmelfahrt: Sophia-Ekklesia-Maria; Osculetur me osculo oris sui*, LuM 8 (1951), s. 18; TH. SCHNEIDER, *Maria als Typus der Ekklesia und Vorbild der christlichen Frau*, LuM 8 (1951), s. 35–43; BOZZOLO, *dz. cyt.*, s. 218–219.

Benedyktyn laceński wskazuje na występujący w ziemskim życiu Maryi element ofiary. Teolog misteriów w odniesieniu do Bogurodzicy mówi o duchowej ofierze, która jest tak samo ważna jak męczeństwo⁹⁶. Benedyktyn z Maria Laach widzi w Maryi przykład takiego przejścia, a więc złożenia swego życia w ofierze, aby zjednoczyć się z Bogiem. Sam moment wzięcia do nieba jest pełnym i ostatecznym wejściem Niepokalanej do tego życia w Panu, w którym uczestniczyła już od momentu Jej wybrania. Wniebowzięcie Maryi było pieczęcią tego, co już od dawna miało miejsce: życie w łasce i obecności Boga⁹⁷. *Mysterium fidei* jest więc *mysterium vitae aeternae*.

7. Zakończenie

W zakończeniu adhortacji papież Benedykt XVI wyraża pragnienie, aby wiara w Eucharystię przejawiała się w celebracji i życiu poszczególnych chrześcijan⁹⁸. To pragnienie papieża jest o tyle ważne, że Eucharystia jako źródło i szczyt działalności Kościoła, leży również u podstaw uświęcenia człowieka. Refleksja na temat *mysterium fidei*, którą papież kreśli w pierwszej części swej adhortacji, wskazuje na istotne treści teologiczne tego sakramentu. Dziedzictwo doktrynalne dotyczące Eucharystii było bardzo bogate w dziejach Kościoła. Szczególnie teologia ruchu liturgicznego znacząco wpłynęła na ukazanie Mszy świętej w dokumentach Soboru Watykańskiego II i późniejszych pismach Stolicy Apostolskiej.

Spojrzenie na Eucharystię w świetle adhortacji Benedykta XVI i przez pryzmat myśli teologicznej Odo Casela pozwoliło dostrzec tę rzeczywistość jako *mysterium fidei*, które do końca pozostaje niezgłębione i niedostępne dla uczestników liturgii. Obiektywną stroną Mszy świętej podkreśla pojęcie misterium, które w myśl teologii pierwszych wieków odróżniano od racjonalnej i intencjonalnej tajemnicy. Jest ona pamiętką, czyli anamnezą, w której następuje uobecnienie całego wydarzenia zbawczego, nie tylko ofiarniczej śmierci Pana. Zwrócenie uwagi na obecność Pana w całej liturgii Mszy świętej zakłada integralne jej traktowanie oraz szacunek dla tradycji wieków.

Obecność Chrystusa, jako prawdziwego baranka paschalnego, zakłada uobecnienie ofiary Krzyża antycypowanej w Wieczerniku i dopełnionej w Zmartwychwstaniu. Obecność całego misterium Chrystusa suponuje terażniejszość sakramentalną również innych wydarzeń zbawczych, dlatego myśl teologiczna podkreśla zarówno Wcielenie, jak też zapowiedź Paruzji, czyli przedsmak liturgii niebiańskiej.

Uobecnienie wydarzenia zbawczego w *mysterium fidei* dokonuje się dzięki Duchowi Świętemu. Epikleza, jako modlitwa do Ojca o dar Ducha Świętego w celu

⁹⁶ Por. CASEL, *Das christliche Festmysterium*, s. 199.

⁹⁷ Por. *tamże*, s. 204.

⁹⁸ Por. SCar 94.

przemiany darów ofiarnych, jest tą szczególną modlitwą, która została dostrzeżona i dowartościowana po Soborze Watykańskim II, a wyraźnie wyartykułowana w adhortacji papieskiej. Nieco inny podgląd prezentuje tu Odo Casel, którego badania teologiczne wskazały, że epikleza jako modlitwa wzywająca Ducha Świętego pochodzi dopiero z IV w. Podkreślenie jednak zarówno pneumahagijnego, jak też misteryjnego charakteru Eucharystii nie stoi w sprzeczności poglądów, ale komplementarności.

Naturalnym środowiskiem celebrowania Eucharystii jest Kościół jako Mistyczne Ciało Chrystusa. Papież uwypukla istniejący nierozdzielny związek pomiędzy Chrystusem, Kościołem a Eucharystią. W teologii misteriów można zauważyć zbyt mocno przeakcentowaną obiektywizację tej relacji.

Na uwagę zarówno w adhortacji, jak i teologii przedsoborowej, zasługuje podkreślenie związków zachodzących pomiędzy Mszą świętą a innymi sakramentami oraz integralne traktowanie trzech pierwszych sakramentów — jako sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Eucharystia jako źródło świętości wskazuje również na Maryję, jako tę, która stała się ikoną Kościoła i wzorem, jak przyjmować dar płynący z Eucharystii, aby mieć udział w radości nieba.

Przybliżanie nauki o Eucharystii oraz ukazywanie jej w katechezie i kaznodziejstwie jako misterium, na pewno przyczyni się do pogłębienia świadomości eucharystycznej wśród wiernych. Doktryna teologiczna wypracowana przez wieki i ujęta w formie dokumentów papieskich o tyle będzie skuteczniejsza, im piękniejsza i bardziej odpowiedzialna będzie sama celebracja liturgii. Właściwe rozumienie i sprawowanie *mysterium fidei* przyczyni się do pełnego, świadomego i czynnego uczestniczenia we Mszy świętej.

Eucharistie im Lichte der Mysterium-Theologie und des nachsynodalen apostolischen Schreibens *Sacramentum Caritatis* vom Papst Benedikt XVI.

Zusammenfassung

Die Betrachtung der Eucharistie im Lichte des päpstlichen Schreibens *Sacramentum Caritatis* und aus der Sicht der theologischen Reflektion von Odo Casel ermöglichte dem Autor sie als *mysterium fidei* zu verstehen, das schließlich unergründlich und unzugänglich für die Liturgieteilnehmer bleibt. Die objektive Seite der Eucharistie betont der Begriff Mysterium, den man im theologischen Denken der ersten Jahrhunderte von einem rationalen und intentionalem Geheimnis unterschied. Es ist ein Mysterium, eine Anamnese, in der nicht nur der Opfertod Christi, sondern das ganze Heilsereignis verwirklicht wird. Der Hinweis auf die Anwesenheit des Herrn in der ganzen Liturgie setzt eine integrale Behandlung der Eucharistie und Hochschätzung der Jahrhundertetradition voraus.

Autor bespricht ausführlich folgende Fragen: Eucharistie und Pascha — Abendmahlsaal oder Golgota? Der Heilige Geist und die Eucharistie — Anamnese und Epiklese, Kirche und

Eucharistie — Opfer Christi und Opfer der Kirche, Eucharistie und andere Sakramente, Eucharistie und Himmelsliturgie — Vorwegnahme und Aufnahme in den Himmel. Die Vertiefung der Lehre über die Eucharistie aufgrund des päpstlichen Dokuments und der vorkonzilieren Theologie und ihr Darstellung als Mysterium in der Katechese und in der Verkündigung trägt zu einer vertieften, vollständigen, bewussten und aktiven Teilnahme an der Eucharistie durch die Gläubigen und zur schönen und verantwortungsvolleren Zelebration der Liturgie bei.